

чий і переосмислення української історії // Критика. – 2011 – Вересень – жовтень. 3. Каппелер А. Мала історія України. – К., 2007. 4. Магочій П.-Р. Україна: історія її земель і народів. – Ужгород, 2012. 5. Концепція та програми викладання історія в школі (проекти) / Упоряд. Н. Яковенко, Л. Ведмідь. – К., 2009 // <http://keui.files.wordpress.com/2011/03/koncerpcija.pdf> 6. Разом на одній землі. Історія України багатокультурна. Посібник для учнів // <http://www.novadoba.org.ua/ukr/together-on-the-same-land-book>

*Єремєєва І.В.
м. Харків, Україна*

МОРАЛЬНІ НОРМИ ТА ПОВСЯКДЕННА ПОВЕДІНКА АКТРИС НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В другій половині ХІХ на початку ХХ ст. театр посів важливе місце в житті Наддніпрянської України. Його сприймали як певний інструмент просвітництва, називаючи подекуди навіть «другим університетом». Не дивно, що за такого статусу театру серед жителів міста помітно зріс інтерес до акторів, їх приватного життя та моральних якостей.

У театрі акторами захоплювались і схилялись перед їх талантом, однак, по за його межами публіка зазвичай кардинально змінювала своє відношення до кумирів. Народні чутки приписували працівникам сцени низьку культуру, пияцтво, а нерідко і розпусну поведінку. У харків'ян широкою популярністю користувалися анекдоти про легковажність «служниць Мельпомени». Жарти із місцевих журналів висміювали кількість їх романів, наполягали на несумісності понять «порядність» і «талант», смакували брудні подробиці інтимних зустрічей актрис зі своїми «прихильниками». У журналі «Настоящее жало» друкувалися, наприклад, такі анекдоти: «У антрепренера. Мать: Мне бы очень хотелось пристроить мою Лёличку к театру, но прошу вас сказать откровенно, есть ли у нее талант. Если нет, то лучше она останется порядочной девушкой» [1, с. 6]; «За кулисами. – Слышала новость? Наша инженерю влюбилась в 1-го любовника! – В первого? Вздор говорите, при мне он у неё уже 5-й!» [2, с. 6]; «В уборной актрисы. – Барыня, там какой-то барин просил позволения к вам войти. – Нельзя! Так и скажи – нельзя! Ты, кажется, и сама видишь, что я недостаточно раздета, чтоб принимать своих поклонников!» [3, с. 5]

Поряд з тим, очевидна й гостра зацікавленість суспільства «делікатними подробицями» життя акторок. Сам тон «газетних» усмішок, ніби то доброзичливий, позбавлений різко негативних висловів і неприє-

мних порівнянь, демонструє поблажливість соціуму до «невеличких» вад і слабкостей представниць професії.

Усі перипетії життя легковажних актрис у Харкові розкрив у романі «Господа Головлёвы» М.Є. Салтиков-Щедрін [4]. Від імені молодих жриць Мельпомени, сестер Анненьки та Любіньки, письменник так описує їх буденне життя: «Мы не в Москве, а в Харькове, поступили на сцену в театр... Вчера первый снег выпал, и мы с здешними адвокатами на тройках ездили; один на Плеваку похож – чудо, как хорош! Поставил на голову стакан с шампанским и плясал трепака – прелесть как весело! Другой – не очень собой хорош... [Мы] почти каждый день проводим то с офицерами, то с адвокатами. Катаемся, в лучших ресторанах обедаем, ужинаем и ничего не платим...». Новоспечені актриси також з гордістю хвалилися подарунками від своїх багаточисельних кавалерів у вигляді грошей і з жалем констатували: «...адвокаты иногда фальшивые деньги дают, так нужно быть осторожной». Чому саме і за які чесноти чоловіки проявляли до них таку щедрість сестри Головлёви не згадували, однак про це годі й говорити. Посиліше ефект постійної атмосфери розгулу в харківському періоді життя героїнь і те, що лист обірвано буквально на півслові, за яким слідує поспіхом дописане наостанок: «Прощайте, приехали наши кавалеры, опять на тройках кататься зовут». М.Є. Салтиков-Щедрін не дарма демонструє нісенітну нерозбірливість юних актрис (вони «то з офіцерами, то з адвокатами», то з веселим та вродливим, то з не надто гарними залицяльниками), оскільки жінки «низького пошибу» насправді раділи будь-яким прихильникам, аби тільки вони їх розважали і сплачували рахунки.

Коло шанувальників подібних безпринципних кокеток складали «вершки» місцевої публіки – адвокати, лікарі, вдалі комерсанти, вищі військові чини, представники губернської влади [5, с. 341]. Для них актриси були своєрідним модним аксесуаром, що підкреслював високий суспільний статус чи принаймні слугував підтвердженням посвяченості у модні тенденції та світське життя міста.

Жінки ж використовували покровителів переважно для покращення матеріального становища. Яскравим прикладом масштабів меценатських витрат на актрис і їх моральних якостей є звичайна телеграма пошукового відділу м. Харків, що зберігається у Державному архіві міста Полтава [6, арк. 126]. В ній коротко повідомлялося: «...сегодня вечером в гостинице «Гранд Отель» у артистки Тамары Грузинской обманым образом взято кольцо с бриллиантом стоящее 10.000 рублей херсонским купцом Иваном Ивановичем Шмидт около 30 лет...». Вже з кількох рядків стає очевидним те, що актриса із славетним ім'ям легендарної цариці Грузії не бідувала: жила в одному з кращих готелів та ще й мала прикраси, вартість яких складала 100 середніх місячних зарплат

пересічної артистки (8 років роботи!). Однак чеснотами актриса Тамара, на відміну від своєї монаршої тезки, скоріш за все, не відрізнялась. Чого варта лише ціна вкраденої прикраси! Мало вірогідно, щоб вона була придбана широко невідомою актрисою Тамарою Грузинською на власні кошти – занадто вже каблучка дорога. Відтак, перстень – явно подарунок заможного «поціновувача творчості» театральної діви. Крім того, компрометуючим є й факт присутності в дамській оселі стороннього чоловіка в пізню годину, адже в той час подібні візити суспільною мораллю не схвалювались, одразу кидаючи тінь на репутацію жінки. Нічний гість актриси мав 30 років і явно був франтом – носив чорну, схожу на боярську, шапку та, як зазначено в телеграмі, «шубу чи пальто». Імпозантний одяг чудово підкреслював зовнішність писаного красеня середнього зросту з волошковими очима і руським волоссям, чий образ завершували невеликі грайливо завиті догори вуса. Зважаючи на це, залишається тільки здогадуватись, яким саме «оманливим способом», користуючись покровом ночі, цей красунчик міг взяти у «гостинної» актриси каблучку.

Подібне оточення вимагало від працівниць сцени нічного способу життя, а розгульна атмосфера підживлювалась алкоголем. Розпуста, пиятика і, як наслідок, загублена репутація, нездійснені мрії, розтрачені молодість і талант ставали головною причиною самогубств серед розбещених актрис. Однак несправедливо стверджувати, що легковажна поведінка більшості актрис була продиктована суто їх морально-етичними якостями. У циркулярній записці міністерства внутрішніх справ губернаторам, градоначальникам та Варшавському обер-поліцмейстеру підкреслювалось: «... совращение девушек и женщин на путь разврата в большинстве случаев является последствием неблагоприятно сложившихся для них условий жизни и безвыходного материального положения, вызываемого затруднительностью приискания каких-либо занятий и что таким тяжёлым положением пользуются с успехом неблагонамеренные лица для вовлечения упомянутых женщин в порочную жизнь...» [7, арк. 70]. Такими «неблагонамереными лицами» часто виступали антрепренери. Наприклад, контракт київського міського саду «Шато» зобов'язував актора не лише виконувати професійні обов'язки на сцені, а й «...підкорятися всім приписам і розпорядженням, що походять від ... дирекції» [8, арк.7]. Серед таких «розпоряджень» адміністрації театрів нерідко зустрічались накази бенкетувати з відвідувачами в буфеті задля отримання більших доходів від торгівлі. Додатковим видом примусу став обов'язок актриси мати гарний костюм, платити музикантам, капельмейстеру та за користування гримеркою. Все це і змушувало їх київського «сімейного» саду розваг «посилено торгувати своїм тілом» [8, арк. 19]. В Харкові також існувало багато подібних садів, а тому цілком ймовірно, що і тут актриси жили і працювали в схожих умовах.

Між тим, огульне «шельмування» театральних акторок не завжди було справедливим. Існували серед них і жінки принципово іншої поведінки. Вони, зазвичай, жили більш ніж скромно, уникали пишного оточення, вечори проводили за читанням чи вивченням ролей, свій театральний гардероб шили власноруч, але гідно відкидали аморальні залицяння чоловіків [9, с. 58–65]. Саме такою, «позбавленою вульгарної буденності», російський юрист А.Ф. Коні згадував М.Г. Савіну – видатну актрису, що починала свій творчий шлях у Харкові [10]. Але і такі артистки в очах широкого загалу були далекі від норм панівної в той час релігійної моралі, оскільки Православна Церква засуджувала акторство взагалі [11].

Таким чином, в харківських театрах співіснували актриси різної репутації. Одні з них не вирізнялись високими моральними якостями і через важкі умови життя та праці нерідко кидалися в обійми заможних покровителів. Інші вели належний пристойній жінці спосіб життя й були високоморальними особами. Втім, безжальна громадська думка, підсилена церковною мораллю, міцно накладала на актрис клеймо маргіналок, не вникаючи в нюанси їх особистого життя.

Список літератури: 1. У антрепренера // Настоящее жало. – 1907. – № 5. – С. 6. 2. А-ндръ. За кулисами / А-ндръ // Настоящее жало. – 1907. – № 4. – С. 6. 3. В уборной актрисы // Настоящее жало. – 1906. – № 31. – С. 5. 4. Салтыков-Щедрин М.Е. Господа Головлёвы [Електронний ресурс] / Е.М. Салтыков-Щедрин. – Режим доступа: <http://bookmate.com/#d=vXf8HITL>. – Доступ 11.09.14 г. 5. Х. Сцена и проституция / Х // Театр и искусство. – 1910. – № 16. – С. 340–341. 6. Дело сыскного отделения Полтавской городской полиции // Держархів Полтавської області, ф. 758, оп. 1, сп. 9. 1085 арк. 7. Наряд бумагам, принятым к сведению // Держархів Харківської області, ф. 180, оп. 1, сп. 30, 238 арк. 8. Дело по жалобе жителей г. Киева на администрацию театров Шато и Аполло за допущение там разврата и эксплуатации хористов и певец // ЦДА м. Київ, ф. 442, оп. 641, сп. 622, 25 арк. 9. Савина М.Г. Горести и скитания. Записки / М.Г. Савина. – Л.-М.: Государственное издательство «Искусство», 1961. – 140 с. 10. Коні А.Ф. Савина и Тургенев [Електронний ресурс] / А.Ф. Коні // Воспоминания о писателях. – М.: Правда, 1989. – Режим доступа: http://azlib.ru/k/koni_a_f/text_0300.shtml. – Доступ 12.10.13 г. 11. Чудновцев М.И. Церковь и театр. Конец XIX – начало XX вв. [Електронний ресурс] / М.И. Чудновцев. – М.: Наука, 1970. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Article/Chudn_ChurTeat.php. – Доступ 17.10.14 р.